

Features of the phenomenon of drug crimes in Ukraine in modern conditions

Особливості феномена наркозлочинності в Україні в сучасних умовах

Yevheniia Hladkova

Key words:

phenomenology, drugs, drug-related crimes, strategy, tactics.

Ключові слова:

феноменологія, наркотики, наркозлочинність, стратегія, тактика.

Постановка проблеми. Наркотизація населення та пов'язана з нею наркозлочинність складають одну з найбільших проблем сучасної правоохоронної діяльності. Водночас суто реактивна протидія злочинам у цій сфері, спрямована лише на виявлення, розкриття та покарання, не може вважатися ефективною. Натомість щораз більшої актуальності набуває проактивна діяльність, спрямована на попередження та профілактику злочинів, пов'язаних із наркотиками.

У свою чергу, наркозлочинність являє собою складне соціальне явище, що характеризується значною кількістю факторів, що на нього впливають. Лише детальне дослідження цієї проблеми як соціального феномена дасть змогу визначити ефективні заходи, необхідні для її мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча окремі аспекти протидії наркозлочинності висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О.М. Бандурки, І.Г. Богатирьова, С.С. Босколова, М.Г. Вербенського, В.В. Голіни, О.І. Гурова, О.М. Джужі, В.І. Жукова, А.П. Закалюка, В.І. Кнорінга, О.Г. Колба, М.В. Корнієнка, О.М. Костенка, Б.І. Краснова, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, А.А. Музики, Ю.В. Орлова, В.М. Плішкіна, А.В. Савченка, С.В. Слінька, Л.І. Спиридонова, В.А. Тимошенка, П.Л. Фріса, О.Н. Ярмиша, Х.П. Ярмакі та інших науковців, розуміння наркозлочинності в контексті феноменології цього явища є відносно новим в українській науці. У зв'язку із цим дослідження феномена наркозлочинності в сучасних умовах є надзвичайно **актуальним**.

Метою статті є вивчення особливостей феномена наркозлочинності в сучасних українських умовах і факторів, що обумовлюють його розвиток.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження феномена наркозлочинності важливо отримати й відповідь на питання про те, яка роль у цих процесах держави та суспільства. У цьому плані становлять інтерес чинники наркоманії та кримінального обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Треба визнати, що кримінологи зверталися та звертаються до зазначеної проблеми¹. Розглядаючи її зміст, можна побачити досить широкий набір обставин, які у своїй сукупності характеризують обумовленість таких явищ, як наркоманія й наркообіг, наркозлочинність. Поза всякими сумнівами, важливим є виявлення всіх цих обставин, їхня фіксація, що створює передумови для формування засад стратегії й тактики протидії наркозлочинності.

Вивчаючи це питання, вважаємо за необхідне викласти свій підхід до цієї проблеми. Перш за все існує набір факторів, які діють незалежно від того, у якій країні набуває поширення наркоманія і набуває свій розвиток кримінальний наркообіг. Тут мається на увазі та обставина, що людина, будучи біологічною істотою, відчуває потребу в позитивних емоціях, а також виявляє пристрасть до задоволень². Поряд із цим не можна не враховувати і схильність людини до хвороб, які можуть носити соматичний і психічний характер. У цьому плані ми визнаємо як базові детермінанти наркоманії локально-особистісні та соціаль-

¹ Веприцький Р.С. Фактори впливу суспільних процесів на злочинність. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 101–109; Бандурка І.О. Кримінологічний вимір злочинності неповнолітніх. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2016. № 12. С. 154–163.

² Wilson J.Q. Crime and human nature. New York: Simon & Schuster, 1985. 639 p.

но-культурні чинники³. Ці обставини насамперед враховуються тими, хто, діючи в умовах вільного ринку, забезпечує задоволення попиту на наркотичні засоби та психотропні речовини. Розроблювана ними стратегія й тактика збуту наркотиків, яка, у свою чергу, виявляється в наборі цілого ряду факторів, що сприяють поширенню наркоманії, одночасно свідчить про те, що в певній країні з'явився і став розвиватися наркобізнес, який експлуатує цей порок.

Якщо вести мову про поширення наркоманії, то треба враховувати здатність людини до психічного відбиття, що має форму безпосереднього пристрасного переживання життєвого сенсу явищ і ситуацій. У цьому плані використовується термін «емоції». Їхньою особливістю є те, що вони виникли як засіб, що дає можливість живим істотам визначати біологічну значимість стану організму й зовнішніх впливів. Кримінологи, досліджуючи цю проблему в контексті феномена масштабного вживання наркотиків, справедливо виокремили кілька ключових обставин. Перш за все це фактор схильності людей до сильних почуттів, керованих розумом. Йдеться і про специфічні захоплення, що мають негативне забарвлення. Це може бути і пристрась людини до наркотиків. Принципове значення має підґрунтя подібного захоплення. Відзначається, що імпульсом тут служить прагнення випробувати позитивні емоції, що, у свою чергу, визначається тією ситуацією, у якій опинилась людина. Характерним мотивом є нейтралізація за допомогою наркотиків різного роду протиріч, які можуть носити і суто особистий, і соціальний характер. Найбільш дієвим є соціальний мотив. Поряд із цим певну роль у вживанні наркотиків грає прагнення до особистого щастя, завоювання бажаного партнера та інше⁴.

Однак і в тому, і в іншому випадку людина опиняється й перебуває протягом тривалого часу в стані стресової ситуації, а ефект, викликаний наркотиками, забезпечує вихід із неї. Не треба забувати, що наркотики за умови їхньої доступності вживають і особи, які страждають через різні причини від характерних психічних аномалій. При цьому, на жаль, їхня кількість зростає. До психопатів, алкоголіків, олігофренів додаються інваліди, які постраждали на виробництві, у військових конфліктах, під час стихійних лих, техногенних катастроф. Вони вдаються до наркотиків, що короткочасно полегшує їхнє існування.

Окремі вчені вказують на біопсихологічну схильність деяких людей до таких паліативних способів вирішення життєвих проблем, як наркотики. На їхню думку, цей фактор не діє фатально, але якщо цю схильність не вдасться усунути в результаті соціалізації, заходів виховання, психотерапевтичного впливу, поєднаних зі своєчасним медичним втручанням і контролем, то наступають плачевні результати і згаяний час не завжди вдається надолужити. Вони також вважають, що фізіологічні й психічні процеси, що супроводжують наркотичне сп'яніння, створюють ейфорійний ефект, сприяють подоланню пригніченості, інших негативних емоцій – і в цьому полягає початкова привабливість наркотиків⁵.

Тут ми знову повертаємось до питання самовідтворення наркозлочинності. Йдеться про феномен «замкнутого» кола, коли вживання наркотичних засобів викликає стан ейфорії, яке змінюється наркотичним голодуванням у вкрай хворобливих формах, яке погашається черговою дозою наркотичних засобів. Замкнутість кола полягає у звиканні до наркотиків і неможливості без спеціальної терапії змінити наркозалежність. Отож тяга до прийому психічно активних речовин і прагнення досягти таким чином зняття сильного болю, усунення почуття страху, тривожності, потреба досягти ясності мислення, творчого нахнення і тому подібного перетворює здорову людину в особу, яка страждає таким захворюванням, як наркоманія⁶. Проте ці загальновідомі наслідки немедичного вживання наркотиків не є бар'єром до неухильного розширення кола осіб, які звертаються до подібних засобів вирішення своїх індивідуальних і соціальних проблем. Водночас можливості наркотичних засобів, хоча й зі згубними для людини наслідками, все ж розв'язати вищевказані проблеми вводять у дію фактор постійного попиту на них⁷.

Принципово важливим є те, що фактор біопсихологічної схильності людини до вживання наркотичних засобів, так само як і інших препаратів, а також алкоголю, що знімають стрес, усувають депресивні стани, діють у комплексі з іншими факторами. Серед них тимчасові соціокультурні фактори, характерні для сучасної України, локально-особистісні та соціокультурні обставини, перешкодити яким украй складно.

³ Романенко Т.И. Пока беда не постучалась в дверь. Библиотека. 2004. № 10. С. 4–5.

⁴ Колесов Д.В. Эволюция психики и природа наркотизма. М.: Педагогика, 1991. 312 с.

⁵ Михлин В.М., Дюбин Е.А. Осторожно: белая смерть. Кишинёв: Штиица, 1989. 53 с.

⁶ Родителям о наркотиках и наркомании / сост. Г. Ананьева, Т. Андреева, В. Ловчев. Казань: Казанский университет, 1999. 28 с.

⁷ Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз особистісних рис наркозалежних. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 98–102.

Оскільки вживання наркотиків потенційно зумовлено біологічною природою людини, то неминучим є і попит на них. Однак цей чинник може не носити фатального характеру, що пов'язано з реалізованою державою політикою в галузі контролю за обігом наркотичних засобів і протидії наркозлочинності.

Однак не можна не визнати, що економічні перетворення в Україні, дії компрадорських еліт у 90-ті роки минулого століття, які створили передумови для первинного накопичення капіталу, стимулювали й вибір окремими особами та їхніми спільнотами кримінального шляху, зокрема завдяки експлуатації людських вад.

Необхідно зробити застереження про те, що потреба в антидепресантах створює легальну індустрію виробництва та збуту лікарських засобів, що пригнічують страх, ведуть до нейтралізації негативних станів, пов'язаних із голодом, втомою і тому подібного. Фармацевтична промисловість та її галузь, яка займається виробництвом і збутом транквілізаторів, є вельми прибутковою. Не варто забувати й про те, що попит на відповідні засоби стимулює й індустрію, що займається виробництвом і збутом алкоголю та тютюну. Однак умови вільного ринку, як показує досвід, характерні для ряду країн, неминуче призводять і до створення індустрії наркобізнесу, що займається на промисловому рівні виготовленням і збутом наркотиків, а також торгівлею імпортованими наркотичними засобами⁸.

Складається враження, що створення вітчизняного ринку наркотичних засобів і психотропних речовин відбувається за певним планом, який ініційований наркоділками. Саме з цієї точки зору необхідно оцінювати ті чинники, які виділяють вітчизняні кримінологи. Наприклад, якщо виходити з того, що людина – це не тільки біологічна істота, а й особистість, що володіє певною духовністю та моральним станом, то лінія її поведінки залежить ще й від відповідного впливу на людину. Якщо в суспільстві пропагуються аморальні з точки зору духовності постулати й допустимим вважається гасло «мета виправдовує засоби», то спостерігається втягування людей у наркозлочинність, що вирізняється, як відомо, високими доходами.

Біологічний і ментальний фактори мають особливий механізм стимулювання наркозлочинності. З одного боку, це перетворення звичайних громадян у споживачів наркотиків. Тут ключовими фігурами виступають особи, які з корисливих мотивів обрали злочинну лінію поведінки, що перетворює їх у відповідну категорію наркозлочинців. У свою чергу, з іншого боку, жертви збуту наркотиків, перетворюючись у наркоманів, заради задоволення потреби в наркотиках стають на шлях скоєння корисливих і корисливо-насильницьких злочинів, і розірвати це замкнене коло у сформованих негативних соціальних умовах дуже складно⁹.

Сказане свідчить про те, що наркотики можуть грати роль каталізатора злочинності, а також іншої девіантної поведінки. Йдеться про такі вияви соціальної патології, як суїциди, різні форми сексуальних відхилень, соціальний паразитизм¹⁰.

Результат дії цього чинника – поява в суспільстві фізичних осіб – об'єктів, залучених до сфери взаємодії незаконного обігу наркотичних засобів і наркозлочинності. Насамперед це маргінали, що потрапили в цей шар суспільства внаслідок зловживання наркотичними речовинами. Їм як мінімум повинна надаватися терапевтична та психологічна допомога. В іншому разі на ґрунті вживання наркотичних засобів вони починають чинити протиправні діяння, пов'язані як із наркотичними речовинами, так і з розкраданням наркотичних засобів, а також спрямовані на добування коштів для придбання наркотиків. Особливим об'єктом протидії наркозлочинності є кримінальні спільноти, що займаються злочинним підприємництвом у цій сфері. Уся ця група об'єктів, безсумнівно, визначає характер протидії наркозлочинності.

Стосовно України загалом криміногенну роль зіграла відсутність протягом тривалого часу на території країни наркоринку. Тому повсюдна лібералізація створила умови, по-перше, для експансії в Україну наркотиків із боку міжнародних наркокартелів, і, по-друге, формування вітчизняної касти наркоділків та їх входження в ринкові умови. Дія зазначеної обставини, у свою чергу, посилюється іншими факторами просторового характеру. У їхньому числі криміногенність зон міських передмість, специфічні умови внутрішньоміських взаємодій у вигляді анонімності, розпорошеності, соціального дистанціювання, диференціації рівнів життя¹¹. У підсумку спостерігається ситуація наркоіндустріального періоду.

⁸ Губин Ю.А. ФАТФ и проблемы с отмыыванием преступных доходов. Современное право. 2006. № 7. С. 21–27.

⁹ Бандурка О.М. Психологічні проблеми наркотизації населення: монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2005. 130 с.

¹⁰ Карпец В.В. Наркотизм как комплексная проблема: социальные, медицинские и правовые аспекты. Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 18 (156). С. 163–168.

¹¹ Игнатов А.Н. Биологические факторы детерминации преступного поведения: проблема исследования. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 51–54.

У контексті такої постановки питання стає зрозумілою і стратегія непрямого впливу на молодь із використанням можливостей шоу-бізнесу та ЗМІ, Інтернету, романтизації кримінальної наркокультури в окремих вітчизняних і зарубіжних фільмах.

Усе це створює передумови для збуту саме наркотиків. У свою чергу, наркоділками створюється мережа наркаторгівлі, що охоплює і збувальників наркотиків у громадських місцях, і створення умов для придбання наркотиків у казино, нічних клубах, барах та інше.

Варто зазначити, що на зростаючий інтерес транснаціональної злочинності до вітчизняного ринку наркотиків, зокрема синтетичних, і до контрабанди наркотиків через Україну в треті країни неодноразово вказували попередні дослідники¹². Відзначають, що становище України в центрі європейського континенту створює в поєднанні з прозорістю її кордонів стимул до ввезення наркотиків із країн-членів СНД – районів традиційного зростання та культивування наркотичних рослин (Киргизія, Таджикистан, Узбекистан). Своєю чергою, географічне положення України зумовлює наявність на її території великих масивів дикорослих наркотичних рослин і стимулює широкомасштабну діяльність із переробки відповідної сировини в наркотичні засоби, придатні для збуту населенню. Крім того, криза, що вразила виробничу й наукову сфери, зумовила розгортання мережі підпільних нарколабораторій і створення нових технологій виробництва синтетичних наркотиків¹³.

Усе вищесказане щодо дії цього чинника свідчить про обґрунтованість розробки як національних, так і регіональних цільових програм, що створюються й охоплюють комплексні заходи протидії зловживанню наркотиками та їхньому незаконному обігу на певні періоди часу¹⁴.

Наркозлочинність обумовлюється також диспропорціями й суперечностями, що виникають у сфері економіки. Ці негативні моменти – результат тих економічних перетворень, які були розпочаті в 90-х роках. Зараз спостерігаються істотні проблеми легального розвитку ринкових відносин, коли Україна не може вийти зі стану перманентного перетворення економіки. Спеціальні дослідження показують, що проглядаються лише окремі тенденції позитивної динаміки. Цілком закономірно, що це негативно позначається на всіх сферах суспільного життя. Негативним аспектом є і наявність суттєвої «тіньової складової» в економіці, коли нелегальні економічні схеми охопили різні соціальні та професійні групи наших громадян. Ця сфера специфічна тим, що в ній умовою існування є порушення закону. Джерелом «чорної» готівки служить виробництво та збут наркотиків, що реалізується підпільними підприємствами. Як зазначалося раніше, ця проблема надзвичайно актуальна й вимагає адекватності реагування.

Роль криміногенного фактора зіграло ослаблення такого напрямку в діяльності держави, як соціальний контроль. Він прямо пов'язаний із протидією наркозлочинності¹⁵. У сучасних умовах – це ослаблення контролю за середовищем наркоманів, режимного контролю в установах, що виконують покарання, зменшення кількості заходів соціальної адаптації бродяг і повій, неповнолітніх жебраків і так далі, ослаблення цілеспрямованих заходів протидії поширенню наркотиків у Збройних силах, педагогічного та медичного контролю учнів тощо.

Руйнування багатьох елементів вітчизняної системи соціального контролю – того, що залишилося від колись найефективнішої системи у світі, функціонує досить неефективно.

Отож у сфері державного управління існує ціла група обставин, яка знижує ефективність управління в галузі контролю за обігом наркотичних засобів і протидії їхньому незаконному обігу.

Численні реформи правоохоронних органів, особливо останнім часом, на жаль, поки не змогли протистояти наркозлочинності.

¹² Глушков В.О. Конфліктогенні зони України в умовах нового Світового Порядку. Протидія ксенофобії, екстремізму і тероризму у сучасному суспільстві: наукові праці Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. О.М. Ігнатова; Інститут економіки та права (філія) ОУП ВПО «Академія праці та соціальних відносин» в м. Севастополі. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2012. С. 128–135.

¹³ Тимофеев Л. Наркобизнес как экономическая отрасль (теоретический подход). Вопросы экономики. 1999. № 1. С. 88–104.

¹⁴ Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности: учеб. пособие для вузов / Под ред. А.И. Гурова, В.С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2001. 94 с.

¹⁵ Актуальные проблемы социологии девиантного поведения и социального контроля / Отв. ред. Я.И. Гилинский. Москва: ИС РАН, 1992. 282 с.

Однак не можна все зводити тільки до проблеми ослаблення соціального контролю за злочинністю в країні, зокрема й наркозлочинністю. Треба зазначити, що проводжуваний в Україні соціально-політичний експеримент наочно свідчить про кризові явища у формі деградації суспільства, зміщення культурних цінностей, економічні протиріччя та диспропорції, втрату соціальної надії й орієнтації значними групами населення перш за все в середовищі неповнолітніх і молоді (невизначеність перспектив навчання, працевлаштування, різке майнове розшарування в суспільстві та інше).

Діяльність держави в галузі культури також супроводжують негативні фактори, що обумовлюють наркозлочинність. Зокрема, такі: криза духовності, ідеологічний вакуум, відсутність позитивних прикладів у суспільній свідомості, низький рівень культури населення загалом, девальвація моральних цінностей, низький рівень освіти багатьох молодих людей, відсутність у їхньому розумінні антинаркотичного бар'єра.

Особливо негативну роль грають втрати в культурно-виховній роботі серед молоді. Тут спостерігається експансія специфічного впливу на формування психіки та впровадження наркокультури як однієї зі сторін престижного способу життя. По суті, метою такого впливу є створення привабливої до наркоманії поведінки¹⁶.

Варто відзначити криміногенні чинники, супутні реалізації державою її функції, пов'язаної з підтриманням обороноздатності країни. Стосовно проблеми протидії наркозлочинності треба вказати на негативний вплив бойових дій на сході нашої країни, інших регіонах, де можна говорити про втягування військовослужбовців у вживання та збут, звикання до наркотичних знеболюючих ліків і так далі, кризу в армійському середовищі, що також тягне за собою вживання наркотиків військовослужбовцями, особливо молодого віку.

Висновки. Отже, феноменологічний аналіз наркозлочинності й вивчення проблем протидії їй дає змогу звернути увагу на такі принципово важливі моменти.

1. Соціально-економічні перетворення кінця ХХ – початку ХХІ століття призвели до нового витка протиріч у нашому суспільстві. Йдеться про розшарування на багатих і бідних, тенденції націоналізму й екстремізму в низці регіонів, гібридну агресію з боку Російської Федерації, що спричинила локальний військовий конфлікт на території окремих районів Донецької та Луганської областей, а також анексію Криму. Ці та інші суперечності грають роль чинників, що живлять наркозлочинність. Однією з таких негативних обставин є неефективна діяльність органів кримінальної юстиції щодо виявлення, розкриття й розслідування, профілактики, запобігання та припинення наркозлочинів, а також укриття від реєстрації цієї категорії протиправних діянь аж до прямого пособництва особам, які професійно займаються наркобізнесом.
2. Сплеск наркозлочинності в Україні й інтенсивне розповсюдження наркоманії зумовлені формуванням вітчизняного наркоринку. З одного боку, він створювався завдяки експансії зарубіжних наркокартелів, а з іншого – шляхом формування вітчизняних нелегальних виробничих потужностей і їх входження в ринкові умови. Діяльність наркоділків становить собою систему цілеспрямованих акцій. Отже, фактор наркоіндустрії набуває важливого значення.
3. Видається доцільним виділити три групи факторів, які в системній єдності обумовлюють необхідність протидії наркозлочинності. Це, по-перше, обставини, що зумовлюють поширення наркоманії. По-друге, це чинники, які спричиняють наркозлочинність у межах певної території. По-третє, це криміногенні фактори, супутні основним видам соціальної діяльності, реалізованої державою. Якщо перша група обумовлює формування об'єктів протидії на соціально-психологічному рівні, а друга – актуалізує проблему боротьби з наркобізнесом, то третя – демонструє роль недоліків, пов'язаних зі здійсненням державою її основних функцій. Ці фактори й чинники рельєфно виявляються в суспільному житті, вони визначені вченими й практиками, тому можна говорити про існування чітких орієнтирів для формування стратегії й тактики протидії наркозлочинності.
4. Кожна група криміногенних факторів відіграє свою роль у формуванні стратегії й тактики протидії наркозлочинності. Наприклад, типологія об'єктів антинаркотичного впливу вказує на систему суб'єктів, покликаних здійснювати відповідні заходи кримінологічного впливу на різних рівнях у межах своєї компетенції. Вияви наркозлочинності в її просторових параметрах вимагають розроблення та реалізації комплексних цільових заходів у рамках тактики протидії. Узагальнити їх на рівні держави покликаний узгоджений стратегічний задум у межах державної політики протидії незаконному обігу наркотиків і наркозлочинності.

¹⁶ Гульдман В.В., Романова О.Л., Корсун А.М. и др. Эмоционально-когнитивный диссонанс в структуре представлений школьников о наркомании и токсикомании. Психологические исследования и психотерапия в наркологии. Ленинград: Медицина, 1989. С. 68–74.

Анотація

Стаття присвячена феномену наркозлочинності в сучасних українських реаліях та основним факторам, що обумовлюють її розвиток. Виділено три групи факторів, розуміння яких важливе для формування ефективних стратегій й тактики протидії наркозлочинності. Це, по-перше, обставини, що зумовлюють поширення наркоманії. По-друге, це чинники, які спричиняють наркозлочинність у межах певної території. По-третє, це криміногенні фактори, супутні основним видам соціальної діяльності, реалізованої державою.

Summary

The article is devoted to the phenomenon of drug crimes in modern Ukrainian realities and the main factors that determine its development. Three groups of factors are identified, the understanding of which is important for the formation of effective strategies and tactics for counteracting drug crimes. This is, firstly, the circumstances that predetermine the spread of drug addiction. Secondly, these factors are causing drug crimes within a certain territory. Thirdly, these are criminal factors that are related to the main types of social activities implemented by the state.

Використана література:

1. Веприцький Р.С. Фактори впливу суспільних процесів на злочинність. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 101–109.
2. Бандурка І.О. Кримінологічний вимір злочинності неповнолітніх. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2016. № 12. С. 154–163.
3. Wilson J.Q. Crime and human nature. New York: Simon & Schuster, 1985. 639 p.
4. Романенко Т.И. Пока беда не постучалась в дверь. Библиотека. 2004. № 10. С. 4–5.
5. Колесов Д.В. Эволюция психики и природа наркотизма. М.: Педагогика, 1991. 312 с.
6. Михлин В.М., Дюбин Е.А. Осторожно: белая смерть. Кишинёв: Штиица, 1989. 53 с.
7. Родителям о наркотиках и наркомании / сост. Г. Ананьева, Т. Андреева, В. Ловчев. Казань: Казанский университет, 1999. 28 с.
8. Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз особистісних рис наркозалежних. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 98–102.
9. Губин Ю.А. ФАТФ и проблемы с отмыванием преступных доходов. Современное право. 2006. №7. С. 21–27.
10. Бандурка О.М. Психологічні проблеми наркотизації населення: монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2005. 130 с. С. 16.
11. Карпец В.В. Наркотизм как комплексная проблема: социальные, медицинские и правовые аспекты. Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 18 (156). С. 163–168.
12. Игнатов А.Н. Биологические факторы детерминации преступного поведения: проблема исследования. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 51–54.
13. Глушков В.О. Конфліктогенні зони України в умовах нового Світового Порядку. Протидія ксенофобії, екстремізму і тероризму у сучасному суспільстві: Наукові праці Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. О.М. Ігнатова; Інститут економіки та права (філія) ОУП ВПО «Академія праці та соціальних відносин» в м. Севастополі. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2012. С. 128–135.
14. Тимофеев Л. Наркобизнес как экономическая отрасль (теоретический подход). Вопросы экономики. 1999. № 1. С. 88–104.
15. Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности: Учебное пособие для вузов / Под ред. А.И. Гурова, В.С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2001. 94 с.
16. Актуальные проблемы социологии девиантного поведения и социального контроля / Отв. ред. Я.И. Гилинский. Москва: ИС РАН, 1992. 282 с.
17. Гульдман В.В., Романова О.Л., Корсун А.М. и др. Эмоционально-когнитивный диссонанс в структуре представлений школьников о наркомании и токсикомании. Психологические исследования и психотерапия в наркологии. Ленинград: Медицина, 1989. С. 68–74.

Yevheniia Hladkova,

Candidate of Juridical Sciences,

*Senior Research Scientist of Research Laboratory on Crime Prevention Issues
Kharkiv National University of Internal Affairs*